

ГЕОГРАФИ РАНОВИЗАНТИЈСКОГ ПЕРИОДА

ВАСИЛИЈЕ Н. МАНИМАНИС¹, ЕВСТРАТИЈЕ ТЕОДОСИЈУ¹ и
МИЛАН С. ДИМИТРИЈЕВИЋ²

¹*Department of Astrophysics-Astronomy and Mechanics, School of Physics,
National and Kapodistrian University of Athens, Panepistimioupolis, Zographos
157 84, Athens-Greece.*

E-mail: etheodos@phys.uoa.gr

²*Астрономска опсерваторија, Волгина 7, 11060 Београд, Србија*

E-mail: mdimitrijevic@aob.bg.ac.rs

Резиме: Овде су размотрени географи рановизантијског периода Етик Истриот, Марцијан из Хераклеје, Цезарије, Паладије из Хеленополиса, Агатодемон, Христордор, Хијерокле Граматик, Прокопије из Цезареје, Корипус Афрички, Стефан Византијски, Ноносус, Присцијан Граматик, Марцелин Илир и Јован од Газе.

1. УВОД

Током рановизантијског периода познавање географије се сматрало потребним за лоцирање Свете Земље и за установљавање граница диоцеза. Тако су рановизантијски научници, полазећи од дела античког картографа и географа Маринуса из Тира (око 60/70 - 130 н.е.), и чувене *Географије* (познате такође као *Geographia*, *Cosmographia*, или *Geographike Hyphegesis*) (Berggren и Jones, 2001) класичног астронома, математичара и географа Клаудија Птолемеја, писали властите расправе на ову тему. У основи, првенствено су калуђери у манастирима проучавали географију, а перцепција Земље је код рановизантијских географа –нарочито код Козме Индикопловца– била у великој мери имагинарна и под утицајем Светог писма и религиозних идеја, док је географски рад био ограничен на спискове имена и водича по градовима за школску употребу, као и путописе и приче о путовањима, што је факат који јасно разграничава разлику између географије у античкој Грчкој и како је она била схватана у Византији.

Престоница Источног римског царства (општепознатог као Византијска империја), Константинопољ, имао је у рановизантијском периоду свој сопствени Универзитет, познат као *Пандидактерион*, који је био

реорганизовани римски Аудиторијум. Био је такође познат као школа *Magna aula*, по грађевини у којој се налазио, делу комплекса *Questor sacri palatii* који је саградио Константин Велики. Сам Пандидактерион је установио император Теодосије II Млађи (*Flavius Theodosius Junior*) 27. фебруара 425, пошто га је у то убедила његова жена, образована ћерка филозофа Леонтија Атенаиса, која се као одрасла покрстила, узевши Хришћанско име Евдокија. Пандидактерион, кога сматрају за први европски универзитет, имао је, према својој организацији, 31 професора: десет за Грчку граматiku, пет за Грчку реторiku, десет за Латинску граматiku, три за Латинску реторiku, два за студије Права и једног за Филозофију (*Theodossiou и Danezis*, 2010, стр. 134). Нажалост, Аритметику, Астрономију и њене гране, “*т.ј. физику, која је такође укључивала географију и зоологију*” (*Koukoules*, 1948, стр. 125), предавао је само један инструктор. Сходно томе, настава Географије била је *de facto* ограничена.

Пандидактерион је такође називан „Екуменско училиште учитеља“ а професори су носили титулу „екуменски учитељ“ или „учитељ учитеља“.

2. ПРИРОДНЕ НАУКЕ И ГЕОГРАФИЈА У РАНОВИЗАНТИЈСКОМ ПЕРИОДУ

Природне науке како их данас схватамо, нису у Византијском царству доживеле развој какав би се очекивао. Византинци су усмерили своје напоре на проучавање дела еминентних античких грчких филозофа и на популаризацију и ширење већ присутног знања из физике и механике. Овај напор био је усмерен према практичној примени како у свакодневном животу, тако и за војне сврхе. Публиковање у облику енциклопедија био је значајан начин да се постигне овај циљ. Учење и детаљно студирање природних наука било је у Византији увек комбиновано са одговарајућим филозофским системима на такав начин, да је у основи било наставак учења две главне филозофске школе, оних у Атини и Александрији. Неколико главних предмета је предавано код основног и вишег образовања. Физика се учила заједно са Познавањем природе, Зоологијом, Ботаником и Географијом.

Није било научног истраживања нити било чега новог. Разлог је био што природне науке, за свој развој, требају одговарајуће услове. Један од њих није постојао у Византијском царству: одговарајући менталитет учених људи. Природне науке су се приближавале реалности света око нас на начин који није био прихватљив према религијској догми (преовлађујућим фактором који је у то време обликовао човекову мисао), а у духу су носиле паганску културу и само паганство. Историчар Сер Стивен Ранцимен (*Steven Runciman* - 1903-2000) није описао научно знање о географији и природним појавама у рановизантијском периоду, јер га је сматрао занемарљивим, него у каснијем, за време Константина VII Порфирогенита и Ане Комнен: “*Константин Порфирогенит прави веома мало географских грешака, ...*

Ана Комнен је пуна информација, обично исправних, о струјама и преовлађујућим ветровима... Ипак, различите природне појаве нису исправно схваћене. Кекаумен покушава да објасни грмљавину и уочава да звук и севање настају у истом тренутку. И Акрополит зна узрок помрачења. Али схватање да су ове појаве упозорење или кажњавање које долази „одозго“ било је тако раширено да су њихова објашњења изгледала више морална него природна” (Runciman, 1933, стр. 266).

Током рановизантијског периода географијом су се бавили учењаци Етикус Истриот (4. век), Марцијан из Хераклеје (Marcianus Heracleensis, 4-5 век), Цезарије (Caesarius, 4. век), Паладије (368-430), Агатодемон (Agathodaemon, рани 5. век?), Христордор (Christodorus, 5. век) и Хијерокле (Hierocles, 482-565), који се сматра за аутора расправе насловљене *Synecdemus* или *Synekdemos*, у којој је описано 64 провинције (епархије) и 912 градова Царства.

У 6. веку су најпознатије личности у овој тематици били историчар Прокопије из Цезареје са својим делом *Јустинијанове грађевине*, Flavius Cresponius Corippus (Корипус Афрички), Стефан (Stephanus) Византијски, Ноносус (Nonnosus), Присцијан из Цезареје (Priscianus Caesariensis), Марцелин (Marcellinus) Илир, Јован (Ioannis) из Газе и коначно Козма Индикопловац, са географском расправом *Хришћанска топографија*, кога ћемо детаљно размотрити у следећем раду.

3. ЗНАЧАЈНИ ГЕОГРАФИ РАНОВИЗАНТИЈСКОГ ПЕРИОДА

Размотримо детаљније дело горе наведених географа хронолошким редом.

3.1 Етикус Истриот (4. век)

Географ и учени човек Етикус (Éthicus или Aethicus) из Истре или Илирије (одакле његово име Истриот), живео је у првим деценијама Царства. Највероватније је аутор *Космографије* на Грчком, која садржи бројне географске и историјске податке. Мада му се дело карактерише небрижљивошћу, пропустима и нетачностима, у многome је корисно јер садржи вредне податке, нарочито о земљама и племенима Северне Европе. Рукописи *Космографије* нађени су у тако лошем стању да су неразазнатљиви, али је адаптација овог текста на латинском сачувана у добром стању а приписује се Светом Хијерониму. Ипак, специјалисти за манускрипте сматрају да латинска адаптација не преноси тачно изгубљени грчки прототип (Theodossiou и Danezis, 2010, стр. 202).

Адаптацију је први публиковао 1852. Д'Авезак (Marie Armand Pascal d'Avezac, 1852, стр. 230-551). Следеће године Хајнрих Вутке (1853) (Heinrich Wuttke, 1818-1878), објавио је, на основу Лајпцишког кодекса (*Codex Lipsiensis*), сажетак латинске адаптације, опет на латинском, под насловом

Cosmographiam Aethici Istrici ab Hieronymo ex graeco in latinum breviarium redacta. У другом делу, Вутке (1854) подржава гледиште да је прототип *Космографије* заиста Етикусово дело, одбацујући теорију неких истраживача да је њен први део само копија *Космографије* коју је написао Хонорије (Julius Honorius) а други разрада списка *Historiarum adversus paganos, libri VII* Оросија (Paulus Orosius, 5. век) (Theodossiou и Danezis, 2010, стр. 203).

У сваком случају, без обзира на њену оригиналност, вредност Етикусове *Космографије*, је ван сваке сумње, пошто нуди богатство корисних информација.

3.2 Марцијан из Хераклеје (4-5. век)

Марцијан из Хераклеје (Marcianus Heracleensis) био је грчки географ из Хераклеје Понтијске, где је рођен око 400; како сам пише: “*Римљанин сам по имену, а Грк по националности, језику и образовању*” (Theodossiou и Danezis, 2010, стр. 203). Главни радови су му:

- *Опловљавање Спољашњег мора у две књиге*, при чему је друга непотпуна.
- *Епитоме у једанаест [књига] географије Артемидоруса из Ефеса*, дело у 11 књига које је изгубљено.
- *О удаљености од Рима главних градова света*, од кога су сачувани поједини фрагменти.
- *Епитоме о раду Менипа из Пергама о опловљавању у три књиге*, од којих су такође сачувани неки фрагменти.
- На крају, њему се приписују као вероватни радови *Предговор* и *Опловљавање оба мора Битиније*.

Најбоље издање Марцијанових радова је из 1855 (уредник К. Милер – Müller (1855), издавач Ambroise-Firmin Didot), на крају првог тома *Geographi Graeci Minores*.

Сачувани Марцијанови радови сматрају се вредним због одређивања удаљености и сведоче о дубини и умећу овог способног географа.

3.3 Цезарије (Caesarius, 4. век)

Црквени писац и лекар Цезарије (†369) био је млађи брат Св. Грегорија Назијанзина, син Грегорија, бискупа Назијанзина и Св. Ноне. Цезарије је добио образовање из филозофије и медицине у Александрији. Овде смо га укључили зато што му се приписује истакнути географски рад који покрива целу област Балканског полуострва, Мале Азије, Сирије и Палестине са богатством географских података. Осим тога, ова расправа, нека врста водича за путнике, садржи и много метеоролошких и астрономских података.

Са друге стране, стекао је велики углед као лекар. После студија у Александрији, настанио се у Константинопољу, где је, захваљујући својој репутацији, постао дворски доктор. Његов брат Грегорије, после завршетка својих студија у Атини, путовао је у Константинопољ између 358 и 360, и ту се срео са Цезаријем, а одатле су заједно отишли у Назијанзос. Онда се Цезарије вратио у престоницу, где је постао главни доктор цара Констанција II а затим (на предлог доктора Оривазија - Oreivasius) цара Јулијана, што му је пребацивао брат Грегорије, јер је прихватио положај код прогонитеља Хришћанства. Следећи цар Валенс (Valens Flavius Augustus) понудио му је дужност „надгледника трезора и благајника јавног новца“ у Никеји у Битинији, где је мирно умро око 369, а чудом је преживео катастрофални земљотрес 368 (Theodossiou и Danezis, 2010, стр. 262-263).

Цезарије Назијанзин је са малом вероватноћом аутор значајног теолошког рада *Четири дијалога* (Migne, 2008, вол. 38, стр. 852-1189). Његов брат, Св. Грегорије, помиње у својим делима и говорима разборитост и преданост Цезарија Хришћанској вери, пошто на њега није утицала спремност цара Јулијана да одступи од ње. Источна православна црква уздигла је Цезарија у ред својих светитеља и слави успомену на њега 9. Марта (*Synaxari*, 2011).

3.4 Паладије из Хеленополиса (364-431 или 368-430)

Учени човек, црквени писац и монах Паладије рођен је у Галатији. Ученик је Евагрија Понтијског а дивио се Оригену. Млад се замонашио и стекао богато калуђерско искуство у Јерусалиму око 380, и касније у главним монашким центрима Палестине, Сирије и Египта, где је боравио у Нитријској пустињи и ту упознао Евагрија Понтијског (346-399), са којим је био девет година. Затим га је владика Диоскур из Хермуполиса, један од чувене „Дуге браће“ рукоположио за свештеника у Египту. После Евагријеве смрти, Паладије се вратио у Палестину и затим путовао у Константинопољ тражећи Св. Јована Златоустог да му помогне због непријатељства александријског архиепископа Теофила према „Дугој браћи“. Златоусти му је постао близак пријатељ и рукоположио га за владика Хеленополиса у Битинији (400-406). Када је Златоусти протеран, Паладије, такође оптужен као Оригенист, отишао је у Рим 405, да би се оправдао пред папом Иноћентијем I. Цар Запада Хонорије је послао Паладија назад у Константинопољ, као члана мисије, императору Истока, Аркадију (395-408), да тражи милост за прогнаног патријарха. Ипак, Аркадије је послао Паладија у прогонство у Сијену у Горњем Египту; тамо је, од 406. до 408, Паладије, ученик Св. Јована Златоустог, приповедао о свом учитељу и пријатељу у *Дијалогу са ђаконом Теодором о животу и обичајима Св. Јована Златоустог* (*Dialogus de vita Sancti Joannis Chrysostomi*), који је наш примарни извор о његовом животу.

Паладије је живео у Тебаиди у Египту четири године, у Антиноји или Антиноополису, а вратио се у Палестину 412, када је Теофил умро и тако се

завршио отпор против Златоустог. Онда је отишао у Галатију, где је живео у кући свештеника Филорама и 417, био рукоположен за владуку Аспуне у овој области. Онда је написао (око 419-420) своје друго главно дело, *Лаусовска историја (Historia Lausiaca)*. Његово име долази од посвете Лаусу, коморнику Теодосија II (408-50), а такође је познато као *He pros Lauson historia* или краће *Lausiakon* или *Lausaikon* (Migne, 2008, вол. 34, стр. 1156C- 1161A).

Лаусовска историја (Butler, 2001) и *Дијалог... ...о животу Св. Јована Златоустог* (Palladius of Helenopolis, 1990) су два његова значајна дела. У *Лаусовској историји* описује животе монаха у Египту и Палестини у првим столећима Хришћанства и једноставним језиком нуди портрет египатског аскетизма, описујући аскетски идеал. *Лаусовска историја* је занимљив текст о крају старог доба, како за теологе, тако и за историчаре који истражују овај специфични период. Сада је њен део који се односи на историју монаха у Египту, више приповедање него историја или скуп биографија и има облик описа путовања дуж Нила, па такође може да се класификује као географско дело. Укључено је у књигу J.-P. Migne *Patrologia Latina* (1844-1865, вол. 21, стр. 381-462). Овај облик је вероватно књижевна имитација хеленистичких новела. Премда, Паладијева посета Горњем Египту треба да је књижевна фикција. У једно време целокупна *Лаусовска историја* сматрана је компилацијом имагинарних легенди (види Weingarten, *Der Ursprung des Mönchtums*, Gotha, 1877, и друге). Каснија истраживања су у знатној мери рехабилитовала Паладија; данас главни ауторитети (Butler, Preuschen) сматрају *Лаусовску историју* као углавном озбиљан историјски документ као и непроцењиву слику живота и идеја најранијих хришћанских калуђера.

Још значајнији са географске тачке гледишта је његов рад *О народима и Браманима Индије (Epistola de Indicis Gentibus et de Bragmanibus)*, који садржи оригиналан материјал како из личног искуства тако и из описа египатских путника за Индију (Derett, 1960, стр. 77-135). Према Беверлију Бергу (Beverley Berg) Паладије описује Шри Ланку, што је такође урадио и Козма Индикопловац у *Хришћанској топографији* (Cosmas Indikopleustês, 1968). Али Паладије додатно описује места на истоку Шри Ланке (Berg, 1974, стр. 5). Изгледа веома вероватно да је он сам путовао у Индију у време које се не може установити.

3.5 Агатодемон (рани 5. век)

У Александрији, географијом се бавио географ и инжењер Агатодемон (Agathodaemon), који је највероватније живео око године 400. Поједини истраживачи сматрају да је био савременик Клаудија Птоlemeја, док други мисле да је живео столећима после њега; у сваком случају не може се сматрати да је то било после 5. века. Од његовог дела, сачувано је 27 географских мапа ('табли') – а од њих, 26 приказују различите области и једна целу Земљу. Ове мапе су прилагођене Птоlemeјевом рукопису

Географски Hyphegesis (Codices Vindobonensis и Veneticus) и носе потпис: "према осам географских књига Клаудија Птолемеја, Агатодемон из Александрије је описао цео екумен" (Theodossiou и Danezis, 2010, стр. 204).

3.6 Христордор (5. век)

Епски песник Христордор из Египта може се сматрати као географ у ширем значењу. Углавном је познат по песмама које је написао о победи византијског императора Анастасија I (491-518) над Исаурима 497, по делу о Прокловим ученицима и по јединственом тексту насловљеном *Опис статуа у јавном гимназијуму званом Зеуксипос* (у Константинопољу) (Palatine Anthology, 1916, стр. 59). Овде се пак помиње због своје *Патрије*, скупа приповедања у стиховима о бројним градовима као што су Константинопољ, Солун, Милет, Афродизијас и Тралес у Малој Азији, што се може сматрати као географско дело. Овај рукопис је изгубљен а једини сачувани рад песника је *Опис статуа у јавном гимназијуму званом Зеуксипос*.

3.7 Хијерокле Граматик (482-565)

У доба Јустинијана I (527-565) стварао је познати историчар, географ и писац уопште, Хијерокле, који је носио епитет „Граматик“, за разлику од два ранија учена човека: александријског филозофа Хијерокла (5. век) и ветеринара и стручњака за право истог имена, који је написао *О терапијама за коње* и живео у 4. веку.

Хијерокле Граматик је дао вероватно водеће дело такве врсте: опус политичке и црквене административне географије написан вероватно 535, са насловом *Synekdemos* (= *Сапутник*).

Synekdemos је у основи дело из статистичке географије и списак 64 провинције (епархије) и 912 градова Империје, које је најзначајнији извор за административну и политичку географију Византијског (Источноримског) царства пре арапске најезде. У предговору је написано: *"Овде су све провинције и градови под краљем Римљана у Константинопољу, 64 провинција и 912 градова"*. Хијерокле такође пружа богатство нумеричких и географских елемената.

Претпоставља се да је Хијероклов *Synekdemos* (или *Synecdemus*), реални водич и статистички преглед Источног Римског царства, свакако био заснован на државним документима и био најбољи који је то доба могло да пружи и формира основу византијске политичке географије. То је најзначајнији извор о административној и политичкој географији Царства пре арапских напада. Садржи „официјалну“ листу градова и провинција Балканског полуострва у периоду од 500, до крунисања Јустинијана I (527) и списак градова 22 провинције Мале Азије у периоду од касног 5, до раног 6. века, са именима 427 градова у Малој Азији.

Као *Geoponics* његовог савременика Касианоса Васоса, *Synekdemos* Хијерокла је заједно са делом Стефана Византијског користио Константин VII Порфирогенит као главни извор информација о географским подацима и то је чинило основу за писање његове расправе *О провинцијама (De thematibus)* у 10. веку.

Овај веома значајан рад, који се сматра као једини извор за проучавање еклезијастичке географије (географије црквене администрације) рановизантијског периода, први пут је штампан у Амстердаму 1735 Петер Веселинг (Wesseling, 1735, стр. 632-734) (репринт 1840 у Бону (Wesseling, 1735, стр. 379-532) а затим Густав Парти (Parthey, 1866, *Hieroclis Synekdemos*) у Берлину, затим је публикован у Амстердаму (Parthey, 1967) а текст који је исправио А. Буркарт (Burckhardt, 1893) у Тојбнеровој (Teubner) серији (*Hieroclis Synekdemos*, Leipzig, 1893). Последње и најавторитативније издање је Е. Хонигманов (Honigmann, 1939) *Le Synekdèmos d'Hièroklès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre* (Brussels 1939). На крају, Хијероклов *Synekdemos* је већ од 1864. Укључен у Л.-П Мињову (Migne) *Patrologia Graeca* (Migne, 2008, вол. 113, стр. 141-156).

3.8 Прокопије из Цезареје (490/507-562)

Историчар Прокопије из Цезареје (Латински: *Procopius Caesarensis*) рођен је у граду Цезареји у Палестини око 500. у богатој племићској породици. Стога је добио најбоље могуће образовање за своје доба. Студирао је право и реторику (*оратор и софист*), према енциклопедијском речнику *Суда*) у чувеној бејрутској школи, док је такође учио неколико страних језика код приватних учитеља: осим латинског, нарочито је течно говорио сиријски (арамејски) и имао радно познавање фарсија и готског. Његово широко образовање и дубока класична култура, заједно са познавањем језика, помогла му је да постане познати историчар, „Тукидит“ 6. века, како је називан (Theodossiou и Danezis, 2010, стр. 206), уопштено сматран за последњег великог историчара античког света.

Пошто је завршио образовање, Прокопије се настанио у Константинопољу, где је радио као адвокат. Наставио је да заузима административне позиције (*саветник, порезник и потписник*) међу особљем генерала Велизара (Belisarius), кога је следио у његовим војним походима против Персијанаца (527-531), Вандала у Африци (533-534) и Гота у Италији до 540. Из свих ових ратова, Прокопије је сакупио вредан историјски материјал. После 542, радио је као *illustrius* и *praefector* у Константинопољу. Модерну историографију Прокопија написао је Антони Калделис (Kaldellis, 2004).

Живећи на размеђи између антике и средњег века, Прокопије је написао три главна рада: *О ратовима [Јустинијана] (De Bellis)*, *Апокрифна* или *Тајна историја (Historia Arcana* или *Anecdota*) и *О грађевинама* (грчки: *Περι Κτισμάτων*; латински: *De aedificiis*) што су све драгоцене извори из прве

руке о времену и делима цара Јустинијана I и о његовом добу. Као историчар, Прокопије је покушао да подражава Тукидита, а позивао се на Херодота, Ксенофонта, Полибија и такође на Есхила, Аристотела, Страбона и друге. Прво дело, *Осам књига о ратовима*, или само *Историје* (Procopius, 1924-1940), је приповедање о ратовима Јустинијана I, углавном о кампањама Велизара у којима је учествовао; а такође садржи драгоцене податке о етнографији, културној историји, Ника побуни, и општије о политичком и друштвено-економском стању Царства у његово време. Такође је описао кугу у Константинопољу 542.

Друга књига, *Апокрифна* или *Тајна историја* (Procopius, 2010), је нека врста 'тајног дневника' објављеног после Јустинијанове смрти и садржи не баш ласкаве детаље о животу на царском двору, од цара и царице Теодоре, до генерала Велизара и његове супруге.

Ипак, од свих Прокопијевих дела, најинтересантније са географске тачке гледишта је *О грађевинама* (*De Aedificiis*), расправа у шест књига, написана око 553-555 а хвали политичку и законодавну активност Јустинијана I скупа са његовим грађевинским делима широм Царства (замкови, градске зидине, резервоари, цркве) (Downey, 1947).

Као што детаљно описује грађевине Царства, Прокопије приступа описивању његових области и градова, и на тај начин нуди богатство географских, топографских и економских информација, поставши веома значајан извор о унутрашњој и локалној историји Царства. Рад је највероватније писан у деловима, у различитим временским периодима; у сваком случају чини се да је завршен пре колапса куполе Свете Софије, 7. маја 558. Шест књига или „Логос“ *De Aedificiis* пружа детаљно излагање по областима о бројним јавним радовима Јустинијана I до 550. Почевши са престоницом Константинопољем (Логос 1), Прокопије затим описује области на граници са Персијом (Логос 2), онда Јерменију (Логос 3), Европу (Логос 4), Малу Азију и Палестину (Логос 5) и коначно Северну Африку, од Александрије до Гибралтара (Логос 6). Целокупан опус је сведочанство о обиму императорових напора да утврди виталне положаје и на тај начин заустави бујицу варварских напада на области Царства. Овим делом Прокопије је начинио „официјални“ преглед огромног програма изградње и других јавних грађевинских активности, које су император и његови сарадници замислили и материјализовали с краја на крај Империје; Прокопије помиње значајне Јустинијанове радове у у тако удаљеним местима као што су Синај, Јерусалим и Витлејем, Египат, Равена у Италији, унутрашњост Грчке и друга места. Његов мото био је оснивање, обнова и поновна изградња старих замкова, подизање нових утврђења и чак оснивање градова. *De Aedificiis* је витални извор о царевим радовима на Балкану, као и о историји и географији градова и замкова. На пример, из *De Aedificiis* знамо да је Јустинијан I изградио зидине око Никопоља у Епиру, те их обновио око градова Фотике, Фениса и Адријанопоља, који је преименовао у Јустинианопољ ('Јустинијанов град', данас Једрене у Турској). Касније је

подигао зидове у Термопилима и коринтском Истму да би заштитио Пелопонез од варварских упада. Прокопије, који је као старији административни службеник имао приступ оригиналним документима, даје списак од 570 градова и утврђења на Балканском полуострву, кључној области Јустинијанове грађевинске активности. Слично у 4. књизи *De Aedificiis* аутор спомиње по имену 56 градова и насеља, обновљених или новоизграђених у Малој Азији.

Из тих разлога, Прокопије је класификован не само као велики историчар, него (можда нехотично) и као велики географ, са изворима који су потпуно поуздани. Треба напоменути да у *De Aedificiis* он показује изузетну вештину у описивању архитектонских споменика, што показује његову велику и широку културу. Премда покушава да подражава Тукидита и Херодота, његов стил је упечатљивији и једноставнији. Овај еминентни историчар и географ, живео је, као и сви учени људи његовог времена, у добу које ствара егзактну границу између два различита историјска периода: са једне стране је антички грчки / грчко-римски пагански свет а са друге ново, Византијско Хришћанско царство. То постаје евидентно како у Прокопијевим делима, тако и у радовима других аутора тога времена, пошто се често са античким идејама и веровањима мешају и преплићу одговарајућа хришћанска учења.

Целокупна Прокопијева дела објавили су Х. Б. Дјуинг (Dewing) у седам томова од 1914 до 1940, и Џ. Хаури (J. Haury, 1964).

3.9 Корип (Corippus) Африканац (6. век)

Flavius Cresponius Corippus био је латински граматичар и епски песник из Северне Африке, одакле његов надимак 'Африканац'. Најпре је живео у Картагини а касније је постао службеник на двору Византијске империје у време Јустинијана I (527-565) и његових наследника.

Као песник, Корип је на латинском написао две поеме историјског садржаја у хексаметру. Прва, насловљена *Iohannidos seu De bellis Libycis libri 8* (*О Јовану или либијским ратовима у 8 књига*) је епска поема од 5.000 стихова у 8 књига, састављена 549-550, у част Јустинијановог византијског генерала Јована (Иоаннис) Троглитеса, који је угушио маварску побуну у Африци (546-548). У овом раду, Корип се показује као компетентан географ, пошто додаје вредне податке о географији, топографији и етничкој позадини Северне Африке. Поему су објавили 1970 Џејмс Дигл (James Diggle) и Френсис Ричард Дејвид Гудјир (Francis Richard David Goodyear).

У другој поеми *In laudem Justini Augusti minoris* (*У похвалу млађег Јустина*), састављеној 567. У четири књиге, Корип описује у помпезном стилу уздицање Јустина II (565-578) на престо, као и прве догађаје за његове владе. То је такође веома значајно дело, пошто даје чињенице о царском двору тога времена (Cameron, 1976).

3.10 Стефан Византијски (6. век)

Стефан Византијски или Stephanus Byzantius био је познати учени човек и географ који је стварао у раном 6. веку, највероватније за владе Јустина I (518-527). Стефан је написао *Ethnica* или *О градовима и местима*, јединствени велики географски речник у коме је користио сво географско знање античких грчких историчара и географа; први наслов дела произилази из чињенице да се у њему градови помињу по својим етника (паганским, старим) именима (Stephanus Byzantius, 2004). Заиста, то је био речник географије и имена, који се састојао од 55 књига у којима Стефан излаже драгоцене податке о географији старог света. Извори за састављање овог рада су дела великих географа, научника и историчара антике, од Анаксимандра, Хекатеја из Милета, Херодота, Полибија и Паузанија до феничанског граматичара Филона Еренија (1. век), који је написао рад са сличним насловом (*О градовима и о славним личностима које је сваки од њих дао*), и до Клаудија Птоlemeја (2. век). Због тога *Ethnica* садржи много значајних података (историјских, верских, митолошких, о лингвистици и етимологији итд.) о целом периоду од антике до ауторовог времена (Whitehead, 1994).

Поменимо да је стари грчки историчар, географ и писац говора Хекатеј (Hecataeus) из Милета (560-480 пре н.е.) у своме делу *Перихегесис* (*Пут око Земље*) саставио „мапу света“ побољшавајући Анаксимандрову. У новој мапи (рестаурисаној на основу писаних текстова из његове књиге) источни поглед на свет је преовладао, т.ј. да Земља има облик равног, кружног диска, и да копно заузима централни део а Океан окружује његову целокупну површину.

Стефанов географски речник *Ethnica* укључивао је такође елементе такозване математичке географије. За коректан изговор имена места и речи изведених од њих, Стефан је као извор узимао чувеног граматичара Елија Херодијана (Aelius Herodianus), чије је дело делимично спасао. Тако је Стефан Византијски успео да напише изванредан енциклопедијски речник како са географског, тако и са лингвистичког аспекта.

Овај речник постао је нарочито познат и популаран из једне епитоме коју је извештао учени човек и граматичар Хермолај (Hermolaus), написао и посветио цару Јустинијану I (527-565). Она је нашироко циркулисала Царством и стекла велику популарност; поменули су је као веома вредну Теофан, император Константин VII Порфирогенит и други, јер чак и као епитома, *Ethnica* је од изузетне вредности за географију, историју и еволуцију језика у рановизантијском периоду. Комплетно дело било је главни извор за *De thematibus* Константина VII Порфирогенита.

Daniel Demetrio Magnes пише следеће о *Етници* у свом сопственом речнику (1834): *“Речник пише о градовима и насељима, и о настанку паганских имена. Од овог, веома корисног Речника, сачувано је само мало фрагмената и Епитоме, које је написао извесни граматичар Хермолај из*

Константинопоља за време владавине Јустинијана. Најцеловитије издање овог дела је на грчком и латинском из Лугдунума из 1694, које садржи много значајних коментара и белешака (Magnes, 1834, стр. 355).

Последње потпуно издање објавио је Август Мајнеке (Augustus Meineke, 1849) у Берлину, и по конвенцији, код навођења се узимају његови бројеви страница. Ново, потпуно ревидирано издање на немачком припрема Маргарета Билербек (Margarethe Billerbeck).

Главни фрагменти оригиналног дела сачувани су у *De administrando imperio*, гл. 23 (чланак *Iberiae dio*) и *De thematibus*, ii. 10 (преглед Сицилије); последње укључује и пасаж комичног песника Алексиса о *Седам највећих острва*. Други респектабилни одломак, из чланка ‘*Думе*’ на крају писма Делта, налази се у рукопису из Фондова Коаслен (Fonds Coislin), библиотеке коју је формирао Пјер Сегир (Pierre Séguier).

3.11 Ноносус (6. век)

У исто време кад и Стефан Византијски стварао је и широкообразовани учени човек који је говорио многе источне језике, Ноносус (Nonnosus). Рођен је у дипломатској породици, тако да је и сам постао амбасадор, и за време Јустинијанове владавине учествовао је, како пише Фотије у својој *Библиотеци* (Photius, 1959, *Cod.* 3: I 2), у неколико мисија-посланстава различитим народима, као што су Етиопљани (553), Сарацени (557) и други.

Ноносус се помиње као аутор различитих расправа, које су водиле порекло у забелешкама за време његових посланстава Арапима, народима на Црвеном мору и Аксумитима. Посебан интерес за његово дело произилази из чињенице да садржи много поузданих географских и етнографских информација из ауторовог личног искуства и утисака. На пример, 557. је лично водио мисију Сараценима (‘тада најмоћнијем народу’) и описао своје утиске у тексту чији је пасаж сачуван у Фотијевој *Библиотеци* заједно са другим одломцима дела о његовим дипломатским мисијама (Photius, 1959, *Cod.* 3: I 2). Осим тога, из његове *Историје* данас постоје само одломци (Müller, 1841-1870, FHG, IV, 178-180).

Дело Ноносуса било је значајан извор информација за касније историчаре Јована Малаласа (6. век), Теофана (6. век) и оне који су наставили Теофаново дело (6. и 7. век), Фотија (9. век) и Георгија Цедренуса (11. век) (Theodossiou и Danezis, 2010, стр. 210).

Ово је пример Ноносуса из Фотија:

“Каже нам да већина Сарацена, они који живе у Феникону као и изван њега и Тауренијанских планина, имају свето место за скупове, посвећено једном од богова, где се састају два пута годишње. Један од ових скупова траје цео месец, готово до средине пролећа, када сунце уђе у Бика; други траје два месеца, и одржава се после летњег солстиција. За време ових скупова преовладава потпуни мир, не само

међу њима, него такође са свим домаћима; чак су и животиње у миру како имеђу себе, тако и са људским бићима. И друге чудне, чак невероватне информације су такође дате.

Каже нам да је Адулис¹ петнаест дана путовања од Аксумиса. Он и његови сапутници су на путу тамо видели нешто упечатљиво у суседству Аве (Аве), на пола пута између Аксумиса и Адулиса; то је био велики број слонова, близу 5000. Они су се хранили у великој равници, и становници су установили да је тешко да им се приближе или да их одведу са паше. То је било оно што су видели на путу.

Треба да кажемо нешто и о климатским супротностима лети и зими између Аве и Аксумиса. Када сунце улази у Рака, Лава и Девицу, лето је до Авеа, као код нас, и атмосфера је изузетно сува; али од Аве до Аксумиса и у остатку Етиопије, је оштра зима, не целог дана, него почевши од његове средине, небо је прекривено облацима и земља натопљена јаким кишама. У то се време такође Нил, ширећи се преко Египта, излива, и наводњава земљу. Али када сунце уђе у Једнорога, Водолију и Рибе, атмосфера обрнуто, плави земљу Адулиса све до Аве, док је од Аве до Аксумиса и у остатку Етиопије лето и плодови земље су зрели.

Током свог путовања из Фарсана², Ноносус је, досегнувши последње од острва, имао изванредно искуство. Тамо је видео извесне сподобе³ људског облика и лика, веома мале, црне коже, са телима потпуно прекривеним длаком. Људи су били у пратњи жена истог изгледа, и са још мањим дечацима. Сви су били голи, жене као и мушкарци, изузев кратке кожне кецеље око слабина. У њима није било ништа дивље. Говор им је био људски, али језик неразумљив чак и суседима, а још више Ноносусу и његовим друговима. Живели су од шкољки и рибе избачене на обалу. Према Ноносусу, били су веома стидљиви, и када су га видели са друговима, побегли су као што ми бежимо од чудовишних дивљих животиња.”

¹ Лучки град, обично поистовећен са модерном Тулом или Зулом у Ансли заливу на западној обали Црвеног мора.

² Град у Етиопији.

³ Пигмеји

3.12 Присцијан Граматик (6. век)

Priscianus, опште познат као Присцијан, био је запажени латински граматичар, одакле му надимак „Граматик“. Пошто је био из Цезарије у Мауританији, такође је познат као Priscianus Caesariensis. Стварао је око 500. у Константинопољу као професор граматике и реторике, чињеница која је позната из говора који је написао и посветио цару Анастасију I (Prisciani Grammatici, *De laude imperatoris Anastasii et de ponderibus et mensuris carmina*) (Prisciani Grammatici, 1828).

Ипак, познатији је по свом делу у 18 књига о граматичи, насловљеном *Institutiones grammaticae* (*Основе граматике*) (Prisciani Grammatici, 1859). Уз нека друга дела, писао је расправе о математици и науци, као што су *De Figuris numerum*, *De metris fabularum Terentii* etc., а вероватно треба да се помене посебно и као географ. Пре свега пошто је са латинског превео и расширио по Западном царству географску поему *Ecumenes Periegesis* (*Обилазак света*) Дионизија Путника (*Periegesis de Dionysio*) (Bernhardy, 1828), дело од 1187 стихова у хексаметру. Дионизије је стварао у време Римске империје, у доба цара Хадријана, и за своју поему је као основни извор узео радове еминентних географа као што су Ератостен, Посејдоније, Метродор, Александар Ефески и други.

3.13 Марцелин Илир (6. век)

Marcellinus је рођен у западном делу Илирије. Био је учени писац знатног образовања. Од његовог дела сачувана је само *Хроника* (*Annales*) на латинском, којом је наставио рад Хијеронима и покрио период од 379. До 534 (Croke, 2001, стр. 101). У *Хроници* Марцелин нуди драгоцене податке о историји источног дела Царства. Живео је у Константинопољу, у време владавине цара Јустинијана I (527-565) и био његов канцелар, тако да је, када се император уздигао на престо, остао у милости и добијао различита висока места у управи и титулу „гроф“ (*Comes*) (Fortescue, 1913). Мало се зна о његовом животу. Изгледа да је умро убрзо после 534.

Мацелин је, што се тиче географије, значајан због свога изгубљеног дела *Одопорикион*, ‘веома тачног описа градова Константинопољ и Јерусалим у четири мале књиге’ са географским и топографским подацима, које је поменуо монах Касиодор (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator, c. 485-c. 585) у *Institutiones Divinarum et Saecularium Litterarum* (*Институције Божанске и секуларне књижевности*, 543-555) (Cassiodorus, 2003, XVII, *De Historici Christianis*, 1).

3.14 Јован од Газе (Иоаннис Газиаос, 6. век)

Јован је био познати учени човек, песник и географ из Газе у Палестини, а стварао је за време Јустинијана I (527-565).

Од његових дела је сачуван поетско – географски опис у 700 стихова у хексаметру (са уводом у стиховима у триметру) под насловом *Екфрасис тоу Космикуу Пинакос* (*Представљање светске плоче*). Саопштено је да је Јован био побуђен да напише овај рад „сликаном мапом света“ са мешавином хришћанских и паганских елемената, у зимском купатилу у Гази. Према стандардном издању Јованове поеме (Friedländer, 1912, стр. 111) Choricus из Газе помиње да је то купатило саграђено 535. или 536 (Cameron, 1993, стр. 348).

Јован из Газе у *Екфрасису* подражава литерарни, поетички и метрички стил Нонуса из Панополиса (стварао око 450). Он такође пише поеме о разним местима и епиграме.

4. ДРУГИ ГЕОГРАФСКИ ПИСЦИ

После времена претходно поменутих географа и географских писаца рановизантијског периода, следили су различити путописи са многим географским информацијама, посебно о Светој Земљи, пошто су ходочасницима били од практичне користи.

Посебно су значајни путописи Јована Фоке, Андреје Ливаденоса и Данијела, епископа у Смирни. У 7. веку се такође појавио географски рад Георгија са Кипра, писан у стилу сличном Хијероклеовом.

У основи, поред докумената тога доба, који садрже различите историјско–географске елементе о градовима и местима, као „прави“ историјско–географски извори могу се класификовати *Synecdemus* Хијерокла Граматика (6. век), Грчки Кодекс бр. 1155а из 8. века (сада у француској Националној библиотеци у Паризу), расправа *De thematibus* (*О провинцијама*) императора Константина VII Порфирогенита (10. век), као и два рада иностраних путника-географа: Први, арапског писца Абу Абдулаха Мухамада ибн Аш Шариф ал Идризија (или Едризи, 1106-1166), насловљен *Kitab Nuzhat al-mushtaq fi 'khtiraq al-'afaq* (= *Књига о пријатним путовањима у далеке земље* или *Задовољство онога ко жуди да пређе хоризонт*, 12. век), а други од јеврејског рабина Бенцамина из Туделе (1130-1173) под насловом *Путовања у Средњем веку* (Benjamin of Tudela, 1993). Треба напоменути да је француски експерт за византијске студије Рајмонд Јанин (Raymond Janin, 1882-1972) посветио живот историји обреда источних Цркви и географији Византијског царства (Janin, 2011).

5. ЗАКЉУЧАК

Рановизантијски период се протеже од око 300, до 6. века и карактерише се напорима да се консолидује Хришћанска вера и да она преовлада у Царству. Сходно томе, све што је било у супротности са Светим писмом, требало је ускладити са њим на било који начин. Због тога, и зато што географски подаци често нису били у складу са текстом Библије (и пошто она није могла да буде погрешна), географија је, према тадашњем схватању, требала да се прилагоди и усклади са светим списима Хришћанства. Овај задатак преузео је несторијански хришћански калуђер Козма, такозвани Индикопловац (Indicopleustes, 6. век), који ће бити тема следећег рада. Козма је написао *Хришћанску топографију*, дело којим је покушао да створи нови географски систем који би свет претставио на начин усаглашен са текстовима Светог писма.

Захвалност

Ова студија је део истраживања на Универзитету у Атини, Катедра за Астрофизику, Астрономију и Механику, који помаже Универзитет у Атини преко специјалног рачуна за истраживачке пројекте на чему се захваљујемо, као и на помоћи Министарства за просвету и науку Републике Србије, преко пројекта III44002.

Литература

- Benjamin of Tudela: 1993, *The Itinerary of Benjamin of Tudela: Travels in the Middle Ages*. Trans. by Marcus Nathan Adler. Introd. by Michael A. Signer, Marcus Nathan Adler, and A. Asher. Publications Joseph Simon Pangloss Press, Malibu, California.
- Berg, Bervely: 1974, "The letter of Palladius on India", *Byzantion*, vol. XLIV (44), Speech III, 55.
- Berggren, J. L., Jones, A. (trans.): 2001, *Ptolemy's Geography: An Annotated Translation of the Theoretical Chapters*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Bernhardy, G. (ed.): 1828, *Dionysius Periegetes [opera omnia] graece et latine cum vetustis commentariis et interpretationibus*. Vol. 1 of *Geographi graeci minores*. Weidmann, Lipsiae (Leipzig).
- On line: Munich Digitization Center (MDC):
[http://www.digitalcollections.de/index.html?c=autoren_index&l=en&ab=Papius, Andreas](http://www.digitalcollections.de/index.html?c=autoren_index&l=en&ab=Papius,Andreas)
- Burckhardt, A. : 1893, *Hieroclis Synecdemus*, Teubner, Leipzig.
- Butler, Edward Cuthbert: 2001, *The Lausiaca History of Palladius: A Critical Discussion Together with Notes on Early Egyptian Monachism*, Elibron Classics, Adamant Media Corporation, New York, On line: <http://www.touregypt.net/documents/lausiaindex.htm>; <http://users.sch.gr/npavlou/lafsaikon.htm> (original in Greek)
- Cameron, A.: 1976, *Flavius Cresponius Corippus: In laudem Iustini Augusti minoris (In praise of Justin II)*. The Athlone Press, London.
- Cameron, A.: 1993, "On the date of John of Gaza", *The Classical Quarterly, New Series*, 43, No. 1, p. 348. On line: <http://www.jstor.org/stable/639482>
- Cassiodorus: 2003, *Institutiones divinarum et saecularium litterarum (Institutions of divine and secular learning)*, Herder, Freiburg.
- On line: <http://www.intratext.com/IXT/LAT0482/03>, *Institutiones divinarum et saecularium litterarum (Institutions of divine and secular learning)*, Herder, Freiburg.
- On line: <http://www.intratext.com/IXT/LAT0482/>
- Cosmas Indikopleustês: 1968, *Topographie Chrétienne*, tranl. by Wanda Wolska-Conus, Sources Chrétiennes, volumes 2. Les Editions du Cerf, Paris, p. 141, 159, 197.
- Croke, B.: 2001, *Count Marcellinus and his Chronicle*, Oxford University Press, Oxford, p. 101.
- d'Avezac, M. A. P.: 1852, "Mémoire sur Ethicus et sur les ouvrages cosmographiques intitulés de ce nom". Mémoire lu à l'Académie des inscriptions et belles-lettres de l'Institut de France. Mémoires de l'Académie des inscriptions, 1ère sér., ii, Paris, 2, pp. 230-551.
- Derett, J.: 1960, "The history of Palladius on the Races of India and the Brahmins", *Classica et Medievalia* 21, pp. 77-135.

- Dewing, H. B. (ed.): 1914-1940, *Procopius*, 7 vols. Translated by H.B. Dewing and Glanville Downey, Loeb Classical Library. Cambridge, Mass., Harvard University Press, London.
- Diggle, J., Goodyear, F.R.D. (ed.): 1970, *Flavii Cresponii Corippi Iohannidos seu De bellis Libycis libri 8*. Cambridge University Press, London.
- Downey, G.: 1947, "The Composition of Procopius, De Aedificiis." *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 78, 171-183.
- Fortescue, A.: 1913, "Marcellinus Comes". *Catholic Encyclopedia*. Robert Appleton Company, New York, 1913. Retrieved from:
[http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Marcellinus_Comes](http://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Marcellinus_Comes)
- Friedländer, P.: 1912, *Johannes von Gaza und Paulus Silentiarius*. Kunstbeschreibungen justinianischer Zeit, Habilitationsschrift publ., Leipzig und Berlin, p. 111 (repr.: Hildesheim, New York, 1969).
- Haurly, J. (ed.): 1964, *Procopii Caesariensis opera omnia*; 3 vols. Teubner, Leipzig (revised by G. Wirth, 1976).
- Honigman, E. (ed.): 1939, *Le Synekdemòs d'Hiérokliès et l'opuscule géographique de Georges de Chypre*, Editions de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, Brussels.
- Janin, Raymond: 2011, Books by Raymond Janin online:
http://openlibrary.org/authors/OL132622A/Raymond_Janin
- Kaldellis, A.: 2004, *Procopius of Caesarea: Tyranny, History and Philosophy at the End of Antiquity*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Koukoules, F.: 1948, *The life and civilization of the Byzantines*, vol. I, in Greek Papademas Publ., Athens, p. 125.
- Magnes, Danilo Demetrii: 1834, *Lexicon Istorikomythikon kai Geographikon*, in Greek, Venice, (reprinted by the Society for the Study of Greek History, Athens, 2003), p. 355.
- Meineke, A. (ed.): 1849, *Stephani Byzantii: Ethnicorum Quae Supersunt*, G. Reimerus, Berlin.
- Migne, J.-P.: 1844-1865, *Patrologiae Latinae* (P.L.), *Patrologiae cursus completus, series latina*. Turnholti, vols. 1-221, Typographi Brepols Editores Pontificii, Parisiis (Paris) (the 221 volumes).
On line: <http://e-homoreligiosus.blogspot.com/2010/11/mignes-patrologia-latina-online-pdf.html>
- Migne, J.-P. (ed.): 2008, *Patrologia Graeca cursus completus* (P.G.), volumes 1-161, Centre for Patristic Publications, Athens.
- Müller, K. (ed.): 1841-1870, *Fragmenta Historicorum Graecorum* (FHG), A.F. Didot, Paris.
- Müller, K.: 1855, (ed.), *Geographi Graeci minores*, vol. 1, A.F. Didot, Paris (repr. Olms-Weidemannsche Verlagsbuchhandlung, Hildesheim, 1965).
- Palladius of Helenopolis: 1990, *Historia Lausiaca*, vol. II, The Life of St. John Chrysostom, in Greek, Tenos Publ., Athens.
On line: Palladii Dialogus de Vita Sancti Joannis Chrysostomi:
<http://books.google.gr/books?id=DKo4AAAAIAAJ&pg=PR38&lpq=PR38&dq=Dialogus+de+vita+Sancti+Joannis+Chrysostomi&source>
- Palatine Anthology: 1916, The Loeb Classical Library, vol. 67. Translated by W.R. Paton. E.H. Warmington (ed.). Harvard University Press, p. 59.
On line: Christodorus of Thebes in Egypt.
<http://www.ancientlibrary.com/greek-anthology/0072.html>

- Parthey, G. (ed.): 1866, *Hieroclis Synecdemus et notitiae Graecae episcopatum*; aedunt nili doxapatrii notitia patriarchatum et locorum nomina immutata. Berliner Byzantinische Arbeiten, Berlin.
- Parthey, G. (ed.): 1967, *Hieroclis Synecdemus et notitiae Graecae episcopatum*; aedunt nili doxapatrii notitia patriarchatum et locorum nomina immutata. A.M. Hakkert, Amsterdam.
- Photius: 1959, *The Bibliotheca*. Roger Pearse (ed.). Les Belles Lettres, Paris.
On line: http://www.ccel.org/ccel/pearse/morefathers/files/photius_03bibliotheca.htm
- Prisciani Grammatici: 1828, *De laude Imperatoris Anastasii et de ponderibus et mensuris carmina*, Apud P.J. Schalbacher et Socios, Vindobonae (Vienna, Wien).
- Prisciani Grammatici: 1859, *Institutiones grammaticae*, Teubner, Lipsiae (Leipzig).
On line: <http://www.worldcat.org/identities/np-priscianus%caesariensis>
- Procopius: 1924-1940, *History of the Wars; The Secret History; Buildings*. Translated by H.B. Dewing. 7 vols., Harvard University Press, Cambridge.
- Procopius: 2010, *The Secret History*. Translated by Anthony Kaldellis. Hackett Publishing, Indianapolis.
- Runciman, Sir Steven: 1933, *Byzantine Civilization*, Arnold Publ., London, p. 266.
- Stephanus Byzantius: 2004, *Ethnica*, 2 vols., in Greek. Series: Ancient Greek Literature ('The Greeks'), Kaktos Publ., Athens.
- Synaxari*: 2011, (The book of the lives of Christian saints): On line <http://www.agiooros.net/modules.php?name=GCalendar&file=viewday&y=2011&m=3&d=9&e=108>.
- Theodossiou, E., Danezis, E.: 2010, *At the Years of Byzantium – Byzantine scientists, physicians, chronologers and astronomers*, in Greek, Diavlos Publ., Athens, pp. 134, 204-210, 262-263
- Wesseling, P. (ed.): 1735, *Hieroclis Grammatici Synecdemus*, Wetstenium and Smith, Amsterdam, pp. 632-734.
- Wesseling, P. (ed.): 1840, *Hierocleous Grammatikou Synekdemos*. Corpus Scriptorum Byzantinae Historiae (CSBH, 3). (Edition with commentary). Weber, Bonn, pp. 379-532.
- Whitehead, D. (ed.): 1994, "From political Architecture to Stephanus Byzantius". Sources for the Ancient Greek Polis, *Historia Einzelschriften* 87, Franz Steiber Verlag, Stuttgart.
- Wuttke, H.: 1853, *Die Kosmographie des Istrier Aithikos im lateinischen Auszuge des Hieronymus*, Dyk'sche Buchhandlung, Leipzig.
- Wuttke, H.: 1854, *Die Aechtheit des Auszugs aus der Kosmographie des Aithikos*. Dyk'sche Buchhandlung, Leipzig.

THE GEOGRAPHERS OF THE EARLY BYZANTINE PERIOD

In Byzantine empire the knowledge of geography was considered necessary for locating the Holy Land and for setting the boundaries of the dioceses. Essentially, geography was studied by monks in the monasteries; the perception of the Earth by Byzantine geographers –especially by the monk Cosmas Indicopleustes– was to a large extent imaginary and influenced by the Scriptures and religious ideas.

Here are considered geographers of the early Byzantine period Éthicus Istriote, Marcian of Heracleia, Caesarius, Palladius of Helenopolis, Agathodaemon, Christodorus, Hierocles the Grammarian, Procopius of Caesarea, Corippus the African, Stephen of Byzantium, Nonnosus, Priscianus the Grammaticus, Marcellinus the Illyrian and John of Gaza.